

УДК 371.26:009

Паламар С. П.*

РЕАЛІЗАЦІЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ МИСТЕЦЬКИХ ЗНАНЬ У ЗМІСТІ СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

У статті зроблено спробу розкриття шляхів реалізації взаємозв'язків знань у змісті сучасної літературної освіти як засіб формування предметних компетентностей учнів основної школи. Доведено взаємозв'язок між упровадженням міжпредметних зв'язків у процесі вивчення української літератури й формуванням предметних компетентностей учнів основної школи.

Ключові слова: літературна освіта, учні основної школи, предметні компетентності.

Розв'язання проблеми стану літературно-мистецької освіти в сучасній школі залежить від трансформації всієї системи гуманітарної освіти, навчання та виховання. Реалізація процесу інтенсифікується інтегративною роллю української літератури, вивчення якої сприяє формуванню в учнів системи художнього мислення.

Загальною метою літературної освіти є введення учнів у світ прекрасного, прилучаючи до національного і світового мистецтва слова в його взаємозв'язках із мовою, історією, музикою, живописом, архітектурою, до духовних пошуків видатних письменників; виховувати потребу в читанні, інтерес до художнього слова, високі естетичні смаки, здатність творчо сприймати прочитане; сформуванню на цій основі правильне розуміння національних і загальнолюдських цінностей і тим самим сприяти вихованню духовно багатого, щиро відданого своєму народові громадянина незалежної України [7, с. 3].

Літературна освіта є підвалиною подальшого духовного розвитку особистості, національного духовного багатства. Безперечно, уведення до курсу української літератури творів суміжних мистецтв (за умови ретельного, оптимального відбору матеріалу і врахування специфіки художнього сприймання кожного виду мистецтва) розвільно впливає на різні сфери сприймання, досягаючи суттєвого поступу художнього розвитку особистості.

Сучасна вітчизняна думка широко презентує розвідки художньої педагогіки (В.Абрамян, І.Зязюн, А.Капська, Л.Масол, Н.Миропольська, О.Рудницька, Г.Сагач, С.Черепанова), які довели, що передача учням різноманітних знань з теорії й історії мистецтва є необхідною, оскільки без них неможливе оволодіння багатовіковою художньою спадщиною народу.

Проблемам естетичного виховання за допомогою різних мистецтв присвячено роботи О.Бандури, Н.Волошиної, О.Мазуркевича, Л.Мірошниченко, Є.Пасічника, Г.Шевченко. Науковцями послідовно доведено, що синтетичний характер художньої діяльності зумовлює співвідносну синтетичну, нерозчленовану – єдність освіти, виховання і навчання, під час якої формуються художньо-творчі здібності особистості.

Нині дедалі глибше усвідомлюється важливість комплексного підходу до використання культуротворчого впливу різних видів мистецтв у процесі вивчення літератури, необхідність формування в учнів цілісної художньої картини світу, що інтенсифікує процес формування предметних компетентностей учнів основної школи.

Мета публікації – розкрити шляхи реалізації взаємозв'язків знань у змісті сучасної літературної освіти як засіб формування предметних компетентностей учнів основної школи.

Цінною для нашого дослідження є концепція дидакта О.Савченко, яка відстоює гуманітаризацію освіти, що потребує відпрацювання концепції розвитку особистості. Український педагог обґрунтовує необхідність переосмислення всього змісту світоглядних засад для того, щоб орієнтувати особистість на загальнолюдські й національні цінності, утвердження прогресивних громадянських, моральних, естетичних поглядів і почуттів [12, с. 41].

* © Паламар С. П., 2013

Автор розглядає уроки інтегрованого змісту і уроки із використанням міжпредметних зв'язків як різні дидактичні поняття. Науковець зазначає, що міжпредметні зв'язки проєктують уведення в урок запитань і завдань за матеріалами інших предметів, які відіграють лише допоміжну роль для ознайомлення з його темою; інтеграція передбачає поєднання блоків знань з різних предметів.

Розгортаючи думку, Н.Волкова, надаючи загальну характеристику змісту освіти, визнаючи нові підходи до якісного його оновлення, виходить із цілей навчання, спрогнозованих світовим освітнім співтовариством. Учена конкретизує засоби підвищення результативності роботи освітньої мережі: випереджувальний розвиток усієї системи освіти, зацикленої на постіндустріальну цивілізацію, її безперервність; посилення гуманного та творчого витоків у навчально-виховному процесі, створення передумов для всебічного розвитку й саморозвитку особистості, переходу на особистісно орієнтовані педагогічні технології; формування комунікативних навичок, уміння співпрацювати у колективі; запровадження гуманістично орієнтованих методів інноваційного та розвивального навчання на основі використання перспективних інформаційних технологій тощо [1, с. 241-242].

Основними засобами фундаменталізації освіти є:

1. Зміна співвідношення між прагматичним та загальнокультурним компонентами освіти. Пріоритетними мають стати проблеми розвитку загальної культури людини, формування у неї наукових форм системного мислення.
2. Зміна змісту і методології навчального процесу. Передбачає поглиблене вивчення фундаментальних законів природи і суспільства, створення принципово нових навчальних курсів, зорієнтованих на формування цілісних уявлень про наукову картину світу.
3. Реалізація тріади «екологічне виховання – екологічне навчання – екологічна освіта» [1, с. 242].

За переконаннями Н.Волкової, перебудова змісту освіти в контексті теперішніх реформ відбудеться за допомогою українознавчої спрямованості, що сприятиме формуванню цілісної картини національної культури як узагальненого вираження творчих зусиль української нації, її досягнень у художньому мисленні, що, у свою чергу, сприяє засвоєнню й інтеріоризації національного і світового духовного досвіду.

Нами ґрунтовно опрацьовано монографію І.Зязюна дослідження «Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти», яка розкриває смисл і мету концептуальних засад теорії освіти в Україні, суть педагогічної творчості, механізми її активізації у світлі завдань національної школи. За переконаннями автора, людина у постійному розвитку є найвищою суспільною цінністю нації. Учений стверджує: «Кінцевий результат освіти – внутрішній стан людини на рівні потреби пізнавати нове, здобувати знання, виробляти матеріальні і духовні цінності, допомагати ближньому, бути добротворцем. Вищий результат освіти – духовний стан нації, зростання національної самосвідомості, коли в суспільстві існують ідеї, які мають загальний інтерес і можуть бути доступними для кожного громадянина.

Призначення концептуальних засад полягає в тому, щоб захистити освіту, яка гарантує збереження і розвиток національної і духовної самобутності будь-якого народу, його культури, неперехідної святині, без якої немає й не може бути ні свободної особистості, ні свободного народу, ні незалежної країни» [4, с. 18].

Як творець справді гуманістичної освіти, І.Зязюн у формуванні критеріїв оцінки ефективності навчально-виховного процесу відстоює систему інтелектуальних якостей, які визначають рівень розвитку пізнавальних можливостей особистості (компетентність, ініціативу, творчість, саморегуляцію, унікальність розумових здібностей).

Актуалізація реалізації міжпредметних взаємозв'язків у процесі вивчення української літератури обґрунтовується в навчальному посібнику І.Зязюна і Г.Сагач «Краса педагогічної дії» (1997), окрема параграф «Мистецтво як засіб творення особистості». Науковці наводять гіпотези і аргументи стимулювального впливу мистецтва на здібності учнів, наголошуючи на тому факті, що з великим навантаженням у школі краще справляються ті діти, які мають розвинені художні інтереси. У такий спосіб, науковці послідовно доводять, що вітчизняна гуманітарна освіта має стати іншою, коли «зароджується культуротворча освіта з її уявленням

про гуманістичний тип особистості, яка не тільки споживає культурні цінності, а й примножує їх, особистості як самоцінності і мети, а не засобу суспільного розвитку» [5, с. 26, 40].

З урахуванням наведених концептуальних розвідок посилюються вимоги до освітньо-кваліфікаційного рівня майбутніх учителів української мови і літератури: сформований розгорнутий художній світогляд; сформований художній смак; володіння комплексом мовних, літературних і загальномістецьких знань та вмінь, необхідних для професійної роботи; досвід творчої діяльності в різних царинах мистецтва.

Концепція гуманітарної освіти передбачає істотні зміни в системі професійної підготовки майбутнього вчителя, приділяючи увагу підвищенню загального рівня гуманітарної культури педагога [8]. Оскільки об'єктом діяльності вчителя є процес становлення людини, то вчені одним з найважливіших завдань сучасної педагогіки слушно вважають посилення зв'язку між культурою й освітою. Сучасні завдання освіти, на думку багатьох дослідників, полягають у долученні особистості до культурних цінностей, а культура розвивається внаслідок освітніх процесів.

Науковець Р. Позінкевич доходить висновку, що освіта в системі культури є ефективною тоді, коли культура буде «системно» пронизувати і навчання, і виховання в їх органічному взаємодоповненні [9, с. 320].

До найбільш придатних засобів виховання людини духовно розвинутою, естетично вихованою, культурно багатою віднесено взаємозв'язки різних видів мистецтв. Водночас ґрунтовно усвідомлюється важливість комплексного підходу до використання культуротворчого впливу різних видів мистецтва, необхідність формування у людини цілісної художньої картини світу [10, с. 115].

Авторка з'ясувала зміст філософії мистецької освіти (похідна від філософії освіти та філософії мистецтва): 1) пояснює закономірності впливу мистецтва на людину; 2) способи духовно-практичного осягнення художніх творів; визначила її проблематику, вирізнивши у ній три групи найважливіших питань:

Перша – пов'язана з розкриттям сутності художньої творчості, складного співвідношення категорій відображення і вираження у мистецтві, специфіки засобів виразності, їх символічної природи, особливостей різновидів мистецтва в їх численних вимірах і формах, культурних традицій тощо. Друга – стосується основ сприйняття та розуміння мистецтва, природи його естетичного переживання, взаємозв'язку об'єктивних і суб'єктивних чинників у процесі інтерпретації художніх творів, тлумачення та уточнення термінів, що вживаються у мистецькій освіті. Третю групу становить соціологічна та культурологічна галузь знань, спрямована на розкриття специфіки суспільного життя мистецтва, об'єктивно-реальних художніх цінностей, а також соціальних функцій мистецької освіти, що забезпечують їх поширення, обмін і споживання [11, с. 33-34].

На основі узагальнення різних філософських концепцій О. Рудницька визначила актуальні для філософії мистецької освіти ідеї: найхарактернішими ознаками специфіки художньої форми є її цілісність та самодостатність; сприйняття і розуміння мистецького твору містить не тільки констатацію конкретного артефакту, а й намагання усвідомити, що саме становить цей факт у смисловому відношенні, осягнути його як вираження образного смислу; принципом відтворення смислу в мистецтві є символічність, що визначає художню цінність твору; мистецьке спілкування є процесом пошуку смислу через розкриття символічних значень твору та їх особистісне усвідомлення; вираженість у художньому явищі суб'єктивного світобачення митця передбачає глибоко особистісний характер його сприйняття; мистецький твір є результатом співвідношення того, що пізнається, і того, хто пізнає, що зумовлює відмінності його розуміння та оцінки, однак не заперечує можливості схожих моделей індивідуальної інтерпретації [11, с. 38-39].

Викладені вище міркування доводять необхідність реконструкції світоглядних парадигм та активізації пізнавальної діяльності суб'єктів учіння, у межах нашого дослідження – учнів основної школи у процесі вивчення гуманітарних предметів (української літератури), сприяючи формуванню предметних компетентностей. Оскільки процес пізнання відбувається за допомогою двох взаємозв'язаних і взаємозумовлених рівнів свідомості – чуттєвого та раціо-

нального, то навчально-виховна діяльність, реалізуючи принцип неперервності, ґрунтується на інформаційних потоках, які цілеспрямовано розвивають чуттєву і раціональну сфери свідомості індивіда.

Перспективи модернізації вітчизняної освітньої системи убачаються в сучасному науковому мисленні, зумовленому методологією системності, не лінійності й самоорганізації, тобто цілісності світу, інтеграції наукових знань про світ і людину на засадах міждисциплінарного синтезу, що зумовлюють зміст гуманітарного стилю мислення на рівні діалогізму, контекстуальності, креативності, інноваційності, евристичності, уможливлуючи перспективність розвивально-культуротворчої моделі навчання української літератури учнів основної школи як ефективний засіб формування предметних компетентностей.

Список використаних джерел

1. Волкова Н.П. Педагогіка : посібник для студентів вищих навчальних закладів / Н.П. Волкова. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 576 с.
2. Волошина Н.Й. Естетичне виховання учнів в процесі вивчення літератури / Н.Й. Волошина. – К. : Рад. школа, 1985. – 104 с.
3. Волошина Н.Й. Теоретичні і методичні засади естетичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури в середній школі : дис. ... у вигляді наукової доповіді... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Н.Й. Волошина. – К., 1995. – 72 с.
4. Зязюн І.А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти / І.А. Зязюн // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / за ред. І.А. Зязюна /. – К. : Віпол, 2000. – С. 11–57.
5. Зязюн І.А. Художня творчість у вимірах безсвідомого // Професійно-художня освіта України : зб. наук. праць / редкол.: І.А.Зязюн (голова), В.О.Радкевич, Р.Т.Шмагало (заступники голови) та ін. – Київ–Черкаси : Вид-во Черкаський ЦНТЕІ, 2002. – 208 с.
6. Зязюн І.А. Краса педагогічної дії : навч. посіб. для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навчальних закладів / І.А. Зязюн, Г.М. Сагач. – К. : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
7. Концепція літературної освіти в 12-річній загальноосвітній школі // Українська мова та література. – 2002. – Березень. – Число 11 (267). – С. 1–11.
8. Орлов В. Технології мистецької педагогічної освіти / В. Орлов // Професійно-художня освіта України : зб. наук. праць / редкол. І.А.Зязюн (голова), В.О.Радкевич, Р.Т.Шмагало (заступники голови) та ін. – Київ–Черкаси : Видавництво «Черкаський ЦНТЕІ», 2002. – С. 121–126.
9. Позінкевич Р.О. Освіта в системі культури : монографія / Р.О. Позінкевич. – Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – 348 с.
10. Рудницька О.П. Культуровідповідність мистецької освіти / О.П. Рудницька // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / за ред. І.А.Зязюна. – К. : Віпол, 2000. – С. 108–133.
11. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. / О.П. Рудницька. – К., 2002. – 270 с.
12. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів / О.Я. Савченко. – К. : Абрис, 1997. – 416 с. – (Трансформація гуманітарної освіти в Україні).

In this paper the author attempts to disclose the ways to realize the relationship of knowledge in the content of the modern literary education as a way of forming subject competences of elementary school students. It is proved the relationship between the introduction of interdisciplinary connections in the study of Ukrainian literature and the formation of subject competences of elementary school students.

Key words: literary education, primary school pupils, subject competence.